

Wielowiejski, Jerzy

"Römische Geschichte. Einführung, Quellenkunde Bibliographie", Karl Christ, Darmstadt 1973 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 66/2, 311-313

1975

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Karl Christ, *Römische Geschichte. Einführung, Quellenkunde, Bibliographie*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1973, s. 335.

W serii „Die Altertumswissenschaft” poświęconej propedeutyce, metodom i wynikom badań poszczególnych dziedzin wiedzy o starożytności, ukazał się tom dotyczący historii Rzymu. Autor, profesor historii starożytnej na uniwersytecie w Marburgu nad Lahnem, ma już za sobą wiele poważnych dzieł z zakresu numizmatyki i historii starożytnej. Należał do grupy młodych badaczy, którzy w połowie lat pięćdziesiątych rozpoczęli przygotowywanie fundamentalnego przedsięwzięcia jakim jest wydanych już kilkanaście tomów (w tym cztery przez samego K. Christa) „Fundmünzen römischer Zeit Deutschlands”. Wypracowano wówczas nie tylko zasady redakcyjne, lecz także założenia historycznej interpretacji znalezisk monet rzymskich. Christ jest autorem wydanego w 1967 r. podręcznika numizmatyki starożytnej oraz dwóch cennych książek: „Untergang des Römischen Reiches” (1970) i „Von Gibbon zu Rostovtzeff” (1972). Reprezentuje obecnie średnie pokolenie historyków niemieckich uwzględniających wszystkie rodzaje źródeł, które mogą być przydatne do rekonstrukcji minionej rzeczywistości.

We wstępie Christ zaznacza, że zadaniem książki nie jest przedstawienie przebiegu dziejów rzymskich, lecz wprowadzenie do nich od strony znajomości źródeł, metod badawczych i podstawowej literatury. Ograniczone ramy nie pozwoliły na pełne rozwinięcie tych trzech zagadnień, lecz zmusiły do stosowania selekcji. Literatura znajdzie pełniejszy wyraz w przygotowywanej przez autora specjalnej bibliografii. W omawianej książce starał się stosować zasadę wyboru A. Piganiola, aby ze starszej literatury prezentować dzieła podstawowe, które wytyczyły kierunki badań, zaś w nowszych głównie prace wprowadzające w aktualny stan dyskusji naukowych.

W rozdziale pierwszym autor podkreśla specyfikę przedmiotu historii Rzymu, rozrastającego się z dziejów małej osady nad Tybrem do ram wielkiego imperium, a następnie przedstawia zwięźle główne kierunki badań dziejów rzymskich od XVII w. do czasów obecnych, nie pomijając kierunku marksistowskiego. Niżej przytacza *petitem* — sposób przyjęty w całej książce — najważniejsze dzieła dotyczące historii historiografii rzymskiej łącznie z biografiami czołowych historyków. W kolejnych dwóch rozdziałach mamy zestawienie najważniejszych ujęć syntetycznych, pomocniczych i czasopism oraz literatury specjalistycznej do głównych dziedzin wiedzy o starożytnym Rzymie (geografia, topografia i zabytki Rzymu, chronologia, prawo, gospodarka i społeczeństwo, wojskowość, nauka i technika, religia, literatura piękna, sztuka, historia kultury i cywilizacji).

W periodyzacji historii republiki rzymskiej autor przyjmuje podział na okres republiki (do r. 133 p.n.e.) przedzielony datą 264 p.n.e. na dwa podokresy, dalej okres rzymskiej rewolucji (do r. 30 p.n.e.), cesarstwa (do r. 235), kryzysu cesarstwa (do r. 284) i późnego cesarstwa. Ocena dziejów republiki łączy się z przewartościowaniem wielu ujęć dawniejszych zbyt jednostronnych również w zakresie rekonstrukcji stosunków wewnętrznych. Christ przytacza szereg ważniejszych ocen poczynając od Polibiusza aż do A. Rosenberga. Obszernie omawia podstawę źródłową wychodząc od zabytków archeologicznych i danych językowych. Wśród źródeł historycznych wymienia układy państwowe, uchwały senatu, prawa, zarządzenia i listy urzędników, inskrypcje nagrobne i pamiątkowe, monety, *fasti*. Dalej

charakteryzuje głównych dziejopisów rzymskich zajmujących się okresem republiki. W rozdziale szóstym rozpatruje główne problemy i metody badawcze. Kolejno omawia początki Rzymu, jego partnerów i wrogów, ustroj, opanowanie Italii, wojny z Kartagimą, strukturę rzymskiej klasy panującej, opanowanie Hiszpanii, stosunek do świata hellenistycznego, rzymski imperializm i rozwój wewnętrzny w II w. p.n.e. Każde z tych zagadnień rozpatrywane jest z punktu widzenia obecnego stanu badań z przytoczeniem podstawowej literatury.

Część III książki obejmuje okres pośredni pomiędzy republiką a pryncypatem zwany przez autora rewolucją rzymską, chociaż sam przyznaje, że wydarzenia od początku reform Tyberiusza Grakcha w r. 133 p.n.e. do objęcia pełnej władzy przez Oktawiana w r. 27 p.n.e. nie był żadną permanentną rewolucją, ale stopniowym przekształceniem dotychczasowego ustroju. Christ charakteryzuje główne poglądy na te sprawy w historiografii XIX i XX w. a następnie omawia główne kategorie źródeł: inskrypcje, monety, dzieła historyków łacińskich i greckich. Z głównych problemów przedstawia kolejno: reformy Grakchów, powstania niewolników, Mariusza i reformę armii, wojnę ze sprzymierzeńcami i restaurację Sulli, następnie działalność Sertoriusza, Katyliny, Pompejusza, Cyncerona, zwłaszcza obszernie Cezara, w końcu Antoniusza i Oktawiana. Zamyka krótką charakterystyką kultury omawianego okresu.

We wstępie do części IV mamy najpierw omówienie struktury państwa rzymskiego w okresie pryncypatu oraz rozróżnienie pojęć: historia cesarzy i państwa rzymskiego. Towarzyszy temu podstawowa literatura uszeregowana według poszczególnych władców. Rozdział jedenasty zawiera omówienie źródeł. Rozpoczynają je podstawowe źródła archeologiczne rozbudowane w szereg grup (portrety cesarzy, płaskorzeźby, pomniki architektury i urbanistyki, mozaiki, sarkofagi, obiekty limesu). Po nich idą inskrypcje, papirusy, monety, prawa, edykty, listy, wreszcie duża grupa źródeł literackich. W ramach głównych problemów i metod badawczych mamy omówienie ideologii i ustroju pryncypatu, następnie metodę prosopograficzną i badanie przodujących warstw społecznych, gospodarki i społeczeństwa z szerokim uwzględnieniem zagadnień niewolnictwa, dzieje kultury okresu cesarstwa oraz stosunku cesarstwa do chrześcijaństwa. Osobno przedstawione zostały zagadnienia historii prowincji rzymskich, strefy pogranicznej i oddziaływań cesarstwa na ludy sąsiednie. Christ podkreśla zasługi Mommsena w nadaniu historii prowincji tej samej rangi co dziejom samego Rzymu. Od końca XIX w. inicjatywa badań w tym zakresie przeszła w ręce archeologów. Autor przytacza zestawienia podstawowej literatury dla poszczególnych prowincji. Niestety, przy omawianiu dalekiego handlu Rzymian przytacza przeważnie prace stare i to tylko badaczy zachodnich.

Okres kryzysu jest przedmiotem części V. Po zwięzłym przedstawieniu zagadnienia z przytoczeniem obszernej literatury mamy omówienie źródeł pierwotnych (zabytki archeologiczne, monety, inskrypcje, papirusy, edykty) i literackich. Zreferowane zostały także źródła do historii Sassanidów i religii.

Ostatnią część VI o późnym cesarstwie otwiera również zwięzłe wprowadzenie w problematykę podbudowane wybraną bibliografią. W rozdziale o źródłach czołowe miejsce zajmują zabytki archeologiczne. Po nich idą edykty i akty prawne, inskrypcje, papirusy, monety, listy, pisma polemiczne, mowy, wreszcie — najobszerniej omówione według autorów — źródła literackie. Ostatni rozdział siedemnasty dotyczy głównych problemów późnego antyku: oceny działalności Konstantyna I, państwa i religii, konfliktu rzymsko-germańskiego, w końcu upadku cesarstwa rzymskiego. Oczywiście wszystkim zagadnieniom towarzyszą zestawienia podstawowej literatury. Całość zamyka indeks.

Zreferowany układ książki którego koncepcja — nie zawsze konsekwentna — może budzić wątpliwości w kwestiach szczegółowych, nie oddaje oczywiście bo-

gactwa jej treści. Autor we właściwy mu bardzo zwięzły, niemal encyklopedyczny sposób, potrafił ująć i podsumować olbrzymią wiedzę w sposób nieschematyczny, grupując źródła z punktu widzenia ich ważności dla danej epoki. Równie dobrze uporał się z niemniej trudnym zadaniem przedstawienia aktualnego stanu piśmiennictwa z uwypukleniem problemów podstawowych. Ta interesująco napisana książka jest bardzo dobrym, nowoczesnym wprowadzeniem do problematyki dziejów rzymskich, niezbędnym dla każdego historyka starożytnego bez względu na to, na jakich źródłach opiera się w swych badaniach.

Jerzy Wielowiejski

Peter Kriedte, *Die Herrschaft der Bischöfe von Włocławek in Pommerellen von den Anfängen bis zum Jahre 1409*, „Veröffentlichungen des Max-Planck Instituts für Geschichte” 40, Göttingen 1974, s. 412, mapa.

Przyjemnie jest przeczytać dobre studium z historii średniowiecza, wykazujące biegłość warsztatową połączoną z kulturą ogólnohistoryczną, łączące krytycyzm wobec literatury z umiejętnością wychwycenia nikiel niekiedy nici, zespalającej fragmentaryczne fakty w logiczny ciąg wydarzeń, a przy tym odznaczające się zwartością, pozbawione wodnistych „wprowadzeń” i kompletnie wykorzystujące literaturę przedmiotu. Wszystkie te cechy dotyczą omawianej książki, ale to nie wyczerpuje jej walorów: mamy tu umiejętne powiązanie problematyki gospodarczej, politycznej i kościelnoustrojowej; mamy wreszcie mediewistyczny rarytas: rekonstrukcję spalonego w 1945 r. inwentarza majątków pomorskich biskupstwa włocławskiego z lat 1402/1405 (najstarszego po lubuskim w Polsce) dokonaną przez autora na podstawie zachowanego indeksu oraz streszczenia, odkrytego w suplice biskupa, księcia Jana Kropidły, skierowanej przeciw Krzyżakom do soboru w Konstancji z 1417 r.¹

Ta dysertacja doktorska, wybiegająca wysoko ponad przeciętny poziom prac tego typu, naładowana materiałem faktograficznym i z tego powodu nie najłatwiejsza w czytaniu (winę ponosi tu chyba także dość ciężki styl), obejmuje dzieje pomorskiej części biskupstwa włocławskiego od jego początków (1123/1124) aż do wybuchu „wielkiej wojny” polsko-krzyżackiej. Omawia więc politykę biskupów włocławskich wobec dążeń książąt pomorskich do usamodzielnienia się, a później wkład biskupów w dzieło połączenia Pomorza z Wielkopolską za Mściwoja II i Przemysła II, wreszcie ich postawę wobec Krzyżaków, w której odgrywały rolę zarówno polskie powiązania polityczne biskupstwa, jak też poczucie jego zagrożenia przez Zakon, powodujące często kapitulację włocławskich pasterzy przed groźbami Krzyżaków. Groźby te były dwojakie: na dalszą metę starania Krzyżaków o oderwanie ich pomorskich posiadłości od polskiego Kościoła i stworzenie tam nowej diecezji, podporządkowanej metropolii ryskiej i inkorporowanej do Zakonu, na bliższą — zwykły, nie przebierający w środkach terror: niszczenie posiadłości biskupich lub ich konfiskata, a nawet napady na Kujawy, włącznie ze spaleniem samej katedry włocławskiej. W XIV w. Polska nie potrafiła obronić Kujaw przed napadami Krzyżaków: trudno się dziwić biskupom i kapitulę, że na własną rękę szukali ocalenia powiązań swego kościoła z Pomorzem i ułożenia *modus vivendi* z Krzyżakami. W dalszej perspektywie polityka ta przyniosła Polsce korzyści.

¹ Rekonstrukcja opublikowana przez autora osobno w „Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands” t. XXII, 1973.